ВІДГУК

офіційного опонента кандидата педагогічних наук, доцента
Корж-Усенко Лариси Вікторівни на дисертацію
Петрощук Наталії Романівни «Розвиток системи підвищення кваліфікації вчителів народних шкіл в Україні другої половини XIX – початку XX століття», подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність ціложиттєвої освіти, надто для педагога, покликаного невтомно працювати над самовдосконаленням, сприяючи формуванню цілісної гармонійної особистості своїх вихованців, спонукає історико-педагогічну спільноту до переосмислення позитивного досвіду в галузі підвищення кваліфікації вчителів. Адже саме якість кадрового ресурсу була і є визначальним чинником ефективності функціонування освітньої галузі.

Тому звернення Наталії Романівни Петрощук до вивчення розвитку системи підвищення кваліфікації вчителів народних шкіл в Україні у другій половині XIX – початку XX століття вважаємо цілком умотивованим.

Необхідно вказати на вдалу структуру дисертаційного дослідження Н. Петрощук і чіткість його наукового апарату. Авторкою коректно визначено мету, об'єкт, предмет, завдання, хронологічні межі дослідження. Робота характеризується логічністю та послідовністю викладення матеріалу, виваженістю й обґрунтованістю висновків та узагальнень.

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Зміст кожного розділу чітко підпорядковано меті й завданням дослідження.

Використання сучасних наукових методів наукового дослідження (загальнонаукових (історико-педагогічного і системного аналізу, узагальнення, хронологічно-проблемного), історико-структурного, історико-генетичного, конструктивно-генетичного, історико-типологічного, історико-

компаративістського, або порівняльно-зіставний, термінологічного аналізу, конкретно-історичного, персоналістично-біографічного)) дозволило дисертантці здійснити цілісний аналіз розвитку системи підвищення кваліфікації народних учителів у визначених хронологічних межах.

У процесі дослідження Н. Петрощук використано 300 джерел, 96 із яких – це архівні справи. Серед них документи Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, державного архіву м. Києва, нормативні документи та періодичні видання досліджуваного періоду: «Вісник виховання», «Журнал Міністерства народної освіти», «Російська думка», «Російська школа», «Народна освіта», «Вільна українська школа» тощо. Привертає увагу широке коло архівних джерел, частина з яких (накази, рішення, розпорядження, протоколи, довідки, доповідні записки, звіти, відомості, матеріали оглядів, нарад) уперше запроваджуються до наукового обігу. Важливо, що наукова інтерпретація дослідницею архівних документів, матеріалів періодичної педагогічної преси минулого, інших складових джерельної бази в дисертації є достатньо переконливою.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що в ньому вперше цілісно висвітлено особливості становлення і розвитку системи підвищення кваліфікації вчителів народних шкіл в Україні у досліджуваний період; за визначеними критеріями розроблено періодизацію розвитку підвищення кваліфікації вчителів; виявлено і схарактеризовано в порівняльно-зіставному аспекті типи та функції інституцій підвищення кваліфікації вчителів народних шкіл для обох періодів і відповідні їм форми навчання, розкрито мету підвищення кваліфікації; з'ясовано ключові принципи, що визначали зміст підготовки вчителів для народних шкіл; виокремлено характерні особливості організаційної діяльності інституцій підвищення кваліфікації для обох періодів; виявлено відмінні характеристики, встановлено особливості проведення курсів для вчителів національних меншин.

Позитивно, що у процесі історіографічного аналізу автором здійснено детальну аспектизацію обраної проблеми із зазначенням тих питань, що побіжно висвітлювалися у працях учених і потребують поглибленого вивчення. Авторкою виокремлено чотири періоди у проведенні досліджень з формування системи підвищення кваліфікації вчителів народних шкіл в Україні досліджуваного періоду (історіографія імперської доби, історіографія доби Української революції, історіографія радянської доби, історіографія в умовах незалежної України).

Високої оцінки заслуговує розроблена дисертанткою на основі визначених критеріїв (зміни в нормативній базі, що забезпечували діяльність інституцій підвищення кваліфікації вчителів народних шкіл; громадсько-педагогічне подвижництво в галузі шкільництва) періодизація формування системи підвищення кваліфікації вчителів народних шкіл в Україні у контексті суспільно-політичних (політика уряду), соціально-економічних (фінансове, матеріальне забезпечення) та педагогічних чинників (розвиток шкільної освіти, вищої педагогічної освіти, ідеї передових педагогів, громадсько-педагогічний рух). Обґрунтоване виокремлення авторкою не тільки періодів, але й етапів діяльності відповідних інституцій дозволило відтворити динаміку зростання професійного рівня вчительства протягом другої половини XIX – початку XX століття, здійснити глибокий діахронний аналіз досліджуваного феномену.

Дисертанткою детально проаналізовано державну політику щодо підвищення кваліфікації народних учителів – як відповідь на громадську ініціативу та спосіб контролю за підвищенням кваліфікації педагогічних кадрів. Міністерством народної освіти Російської імперії було видано низку регламентуючих документів, що визначали діяльність інституцій підвищення кваліфікації народних учителів, сприяючи створенню професійно орієнтованих курсів для поширення сільськогосподарських знань.

Значну увагу дослідниця приділила висвітленню ролі земств та громадських організацій, окремих земських діячів у питанні підвищення

кваліфікації вчителів народних шкіл. Н. Петрощук закцентовано увагу на тому, що Міністерство народної освіти виконувало здебільшого функції контролюючого органу, а питання організації і фінансування вчительських курсів та з'їздів перекладалися на громадську ініціативу.

У процесі аналізу джерел дисертанткою виявлено основні типи інституцій підвищення кваліфікації вчителів у досліджуваний період, а саме: курси (педагогічні, змішані, загальноосвітні, церковні, сільськогосподарські, предметні, систематичні курси-лекції) та з'їзди (державні, земські, губернські, повітові, міські, літні, різдвяні, великодні) учителів народних шкіл. Дослідницею визначено, що основна функція цих інституцій полягала в удосконаленні методичних навичок учителів, підвищенні їх загальноосвітнього та загальнокультурного рівня.

Вважаємо, що вагомим здобутком дисертантки є визначення основних форм навчання на вчительських курсах: лекції, бесіди, екскурсії, уроки, що їх проводили керівники курсів і вчителі в спеціально організованій зразковій школі. Виставки підручників і наочності, що влаштовувалися на базі курсів і з'їздів сприяли підготовці курсистів до проведення уроків та написання рефератів. Заняття на курсах складалися з практичної частини (курсисти по черзі проводили уроки у зразковій школі) та теоретичної, під час якої керівники курсів проводили бесіди зі слухачами з питань педагогіки, психології, позаурочного виховання, використання наочності, ведення шкільної документації, благоустрою школи, взаємовідносин учителів з батьками. На сільськогосподарських курсах учителі оволодівали основами агрономічних знань, набували практичних навичок роботи в полі, саду, проводили хімічні досліди.

Н. Петрощук визначено, що з'їзди для вчителів відбувались у формі засідань та конференцій з обміну позитивним досвідом. Заслуговують схвальної оцінки структуровані дослідницею способи перевірки здобутих учителями знань на вчительських курсах та з'їздах: реферати, вечірні бесіди з

керівниками, письмові роботи, письмові звіти, конспекти уроків, самостійні роботи, свідоцтва з одержаними оцінками, протоколи проведених занять.

Важливе значення мають висновки про спільні та відмінні риси інституцій підвищення кваліфікації вчителів у різні періоди, визначені Н. Петрощук. Так, дисертантка переконливо довела, якщо у другій половині XIX ст. найбільш поширеними були елементарні курси методичного характеру, а вчительські з'їзди майже не проводилися, то на початку XX ст. діяльність означених інституцій набуває більш системного й масового характеру.

Висновки до розділів і загальні висновки проведеного дисертаційного дослідження характеризуються аргументованістю й переконливістю. Заслуговує на відзначення й акуратність здійснення дисертанткою посилань у тексті роботи.

Не викликає сумніву практичне значення одержаних результатів дослідження. Його висновки, фактологічний матеріал і положення збагачують історико-педагогічне знання про розвиток педагогічної думки й освітянської практики протягом другої половини XIX – початку XX ст., можуть стати основою для подальших історико-педагогічних студій, заслуговуючи на використання при викладанні курсів з історії педагогіки, створенні відповідної науково-методичної літератури та на впровадження в системі післядипломної педагогічної освіти України.

Варто окремо зупинитися на додатках (18 назв), що привертають увагу своїм різноманітним змістовим наповненням. Автор представила широкий перелік документів (конспекти уроків, анкети курсистів, описи школи, списки викладачів курсів, програми курсів, приклади свідоцтв про закінчення курсів та ін.). Особливої уваги заслуговує додаток 3 аналітичного характеру – «Підвищення кваліфікації вчителів для народних шкіл в Україні (друга половина XIX – початок XX століття)», де узагальнено типи, форми та зміст навчання в основних інституціях підвищення кваліфікації народних вчителів.

Результати дослідницької діяльності дисертантки, представлені в 13 публікаціях, демонструють належну апробацію наукового доробку Н. Петрощук на міжнародних, всеукраїнських і звітних науково-практичних конференціях.

Отже, робота Наталії Романівни Петрощук є цілісним самостійним дослідженням, виконаним на належному науковому рівні. Здобувачці вдалося реалізувати мету дослідження та вирішити поставлені дослідницькі завдання, що засвідчує професійну зрілість автора. Автореферат дисертації відображає основний зміст дисертаційної роботи і дає цілісне уявлення про проведене дослідження.

Оцінюючи позитивно дисертаційне дослідження Н. Петрощук, вважаємо за потрібне висловити деякі побажання та зауваження дискусійного характеру:

1. Слід констатувати необхідність більш глибокого аналізу джерельної бази дослідження в підрозділі 1.1, адже викладенню цього аспекту присвячено всього 1,5 сторінки. Також, на нашу думку, визначення поняттєво-термінологічного апарату дослідження доцільніше було б здійснити після аналізу історіографії, а не джерел, як це представлено в тексті роботи. У підрозділі 1.2 авторкою подано підходи різних дослідників до періодизації споріднених явищ і феноменів, близьких до предмету дослідження, що вважаємо за позитив; водночас можливо б подати детальніше висвітлення тих чинників, що визначили авторське бачення періодизації розвитку системи підвищення кваліфікації вчителів (зокрема урядової політики та нормативної бази).

2. Вважаємо, що в дисертаційній роботі варто було використати не лише документи, що зберігаються в архівах міста Києва, а й в інших обласних та міських архівних зібраннях України, зокрема щодо освітньої діяльності земств. Це дозволило б посилити синхронний аналіз обраної проблеми, з'ясувати особливості підвищення кваліфікації вчителів не тільки в межах Київського, але й Харківського навчального округу.

3. У дисертаційній роботі наголошується, що в інституціях підвищення кваліфікації вчительством порушувалося питання про необхідність навчання дітей рідною мовою і здійснення відповідної підготовки педагогічних кадрів. На нашу думку, варто було б ширше розглянути це питання, відобразивши його в авторефераті. Адже ще в 1916 р. в Охтирці Харківської губернії було проведено перші вчительські курси з лекціями з українознавства, що свідчить про спадкоємність і розвиток традицій підготовки педагогічних кадрів в добу українського національного державотворення, унеможливлюючи спекуляції на тему «штучної українізації».

4. У дисертації варто було б здійснити більш широкий аналіз діяльності різних громадських організацій щодо підвищення кваліфікації вчителів народних шкіл досліджуваного періоду.

5. Бажано було б у додатках представити перелік методичних посібників, які використовувалися на курсах.

Проте висловлені зауваження та побажання не знижують загальної високої оцінки дисертаційної роботи.

Аналіз дисертаційної роботи, автореферату та опублікованих наукових праць здобувача свідчить, що дисертація Петрощук Наталії Романівни «Розвиток системи підвищення кваліфікації вчителів народних шкіл в Україні другої половини XIX – початку XX століття» за актуальністю, змістом, обсягом, науковою новизною, обґрунтованістю наукових положень, достовірністю, якістю оформлення та повнотою, теоретичним і практичним значенням одержаних результатів вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», а його автор – Петрощук Наталія Романівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія.

Офіційний опонент,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту освіти
та професійної підготовки
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка Л.В.Корж-Усенко

Підпис Корж-Усенко Л.В.
засвідчую
Вчений секретар
Л.В. Бондарчук
13 грудня 2016 р.